

Jukka Rantala (toim.)

MITEN OPETAN historiaa?

Werner Söderström Osakeyhtiö
Helsinki

HISTORIALLINEN AJATTELU OPETUKSEN PERUSTANA

Historiallinen ajattelu koulukontekstissa tarkoittaa mm. sitä, että oppilas pystyy analysoimaan muutosta ja jatkuvuutta ajassa, asettautumaan entisajan ihmisen asemaan ja selittämään tämän toimintaa sekä ymmärtämään tiedon tulkinnallisuutta. Nämä asiat ovat aina sisällyneet historianopetukseen, mutta nyt ne on nostettu opetuksen poltopisteeseen. Vaikka muutoksen voi ajoittaa lukiossa vuoden 1994 opetussuunnitelman perusteisiin ja peruskoulussa hyvän osaamisen kriteereiden asettamiseen vuonna 1998 sekä vuoden 2004 opetussuunnitelman perusteisiin, muutos ei ole äkkinäinen. Monet opettajat ovat koko ajan opettaneet kriittistä ajattelua ja sisältöjen ohella ns. historian taitoja. Voidaan kuitenkin perustellusti väittää, että edellä mainitut hallinnolliset dokumentit ovat nostaneet historian taidot eli historiallisen ajattelun opetuksen keskeisimmäksi tavoitteeksi.

Taitoja painottavan opetuksen korostaminen haastaa oppimateriaalin laatijat uudenlaiseen tehtävään. Historian oppikirjojen tekijät joutuvat pohtimaan kirjojensa rakennetta aiempaa enemmän ja laatimaan teoksensa sisällöllisesti ehjäksi kertomukseksi, jossa historiallisen ajattelun elementit opitaan implisiittisesti, tai esittämään teoksensa historian peruskäsitteiden opettamiseen perustuvana dokumenttikyllästeisenä kokonaisuutena, joka saa lopullisen muotonsa vasta oppijan aktiivisessa toiminnassa. Valtaosa oppimateriaalin tuottajista on päätenyt ratkaisuun, jossa oppikirjan painotus on sisällöissä ja historian taitoja opiskellaan oppikirjasarjan oheistuotteiden, oppilaiden tehtävävihkojen ja opettajalle suunnatun didaktisen materiaalin avulla. Näin oppikirja muodostaa yhdenlaisen historian perusrakenteen, johon muun oppimateriaalin taitopainotteisen tehtävät tuovat erilaisia näkökulmia.

Tällaisen ratkaisun vaarana kuitenkin on, että oppilaat keskittyvät opiskelemaan oppikirjan sisältötietoja ja historian tiedon luonne jää heille kunnolla avautumatta. Uhka on ilmeinen, sillä monet oppilaat pitävät juuri oppikirjaa tärkeimpänä – ja joskus jopa ainoana – tietolähteenään. Riskiä lisää, jos oppimista arvioidaan etupäässä sisältöjä mittaavilla kokeilla.

Oppilaat ovat luonnostaan kiinnostuneita tutkimaan ja selittämään asioita, mutta usein he näkevät oppikirjan tekstin muuttumattomana ja valmiina. Sopivilla harjoituksilla oppilaat voidaan kuitenkin

kin saada innostumaan historian sisältöjen opiskelusta. Juuri tähän yleensä perustuu oppimateriaalikonaisuuden rakenne: oppikirjan teksti muodostaa opiskelun rungon ja tehtäväkirjan avulla harjoitellaan historian taitojen hallintaa; opettajan materiaali tarjoaa opettajalle näkökulmia näiden kahden elementin yhdistämiseen.

Historiallisen ajattelun opettaminen edellyttää opettajalta tietoisia ratkaisuja. Sen voi sisällyttää sisältötietojen opettamisen yhteyteen, mutta ajan ja materiaalin puute saattavat aiheuttaa ongelmia. Yksi tapa on paneutua taitojen opetteluun vasta sisältöjen opiskelemisen jälkeen. Esimerkiksi ensimmäisen maailmansodan syttymiseen liittyvät syiden ja seurausten (vaikutusten) pohdinnat onnistuvat parhaiten, jos oppilailla on tarpeelliset pohjatiedot liittojärjestelmistä, asevarustelusta, taloudellisesta kilpailusta, siirtomaakilvasta jne. Taitoja voi opettaa myös eräänlaisina propedeuttisina jaksoina lukukausien tai jaksosten alussa.

Opettajasta voi tuntua, että historiallisen ajattelun opettamiseen varattu aika on pois keskeisten sisältöjen opiskelusta. Opetuksen jäsentäminen sisältöjen avulla lieneekin yleistä, koska tietty asiakokonaisuus muodostaa sekä opettajalle että oppilaalle selkeän kokonaisuuden. Asiakokonaisuuksien hallintaa voidaan myös mitata vaivattomasti. Pysyvän oppimisjäljen jättämistä on jo hankalampi arvioida.

Jos historian tiedon luonteen opettaminen nostetaan opetuksen keskipisteeseen, sisällöt toimivat välineinä taitojen opiskelussa. Peruskoulun opetussuunnitelman perusteiden hyvän osaamisen kriteerit ovat taitopainotteisia, joten opettaja voi hyvällä syyllä päätyä tällaiseen ratkaisuun.

Sisältöjen ja taitojen vastakkainasettelu on käytännössä keinotekoinen, molempiahan opiskellaan yhdessä – esimerkiksi ensimmäisen maailmansodan syttymistä ei voi opiskella pohtimatta syitä ja seurauksia ja päinvastoin, syitä ja seurauksia ei voi tarkastella ilman sisältöjä. Opetuksen pilkkominen sisältöihin ja taitoihin tekee vääryyttä historian tiedolle, mutta toisaalta se antaa opettajalle tilaisuuden pohdita opetuksensa perusteita, mihin pyrkiä ja miksi.

Joskus opettajasta saattaa tuntua, että oppikirjan sisältöihin liittyvät tehtäväkirjojen tehtävät tai opettajan materiaali eivät riitä tarpeeksi avaamaan historian tiedon luonnetta. Tämä teos on luotu täydentäväksi oppimateriaaliksi juuri tähän tarkoitukseen.

Teos antaa opettajalle malleja historiallisen ajattelun opettamiseen. Harjoitukset voidaan toteuttaa luokassa sellaisenaan, tai opettaja voi varioida niistä opetukseensa uusia harjoituksia.

Kirjan ensimmäisen osan harjoitukset on laadittu toteutettaviksi sellaisenaan oppilailla. Harjoitukset käsittelevät hyvin erilaisten historian toimijoiden – rautakautisen Tollundin miehen, keskiaikaisen Robin Hoodin ja uuden ajan alun Rikhard III:n – elämää ja kohtaloa. Oppilas voi nähdä kunkin näistä hahmoista joko sankarina tai hylkiönä riippuen siitä, miten hän tulkitsee saamaansa todistusaineistoa. Harjoitusten tarkoitus on esitellä erilaisia lähderyhmiä, vahvistaa oppilaiden tiedonkäsittelyvalmiuksia ja saada heidät keskustelemaan erilaisten tulkintojen merkityksistä.

Kirjan toinen osa koostuu harjoituksista ja artikkeleista, jotka liittyvät historianopetuksen työ- ja arviointitapoihin. S. A. Andréen yritys päästä kuumailmapallolla pohjoisnavalle ja retkikunnan karmea loppu on kiinnostanut ihmisiä vuosikymmeniä. Ilmapallomatkaa käsittelevä harjoitus tarjoaa uudenlaisen tavan asian käsittelemiseen. Tekstien ohella perehdytetään kuvien tulkintaan. Kuva historian oppimisen lähteenä -harjoituksessa annetaan malleja kuvien käsittelyyn taide- ja pilakuvien avulla. Oppilaat viritetään historian tiedon luonteen käsittelemiseen nuorten elämänpiiriin liittyvien vertausten avulla, joita on oman historian dokumentointia käsittelevässä harjoituksessa. Lopuksi tarkastellaan portfolioa arvioinnin välineenä. Portfolioiden käyttö lisääntynee myös historianopiskelussa, sillä historiallista ajattelua on vaikea mitata perinteisillä koulukokeilla.

Historiallisen ajattelun arvioiminen on vaikeampaa kuin sisältöjen hallinnan mittaaminen. Viimeistään arvioinnin hankaluus ajaa opettajat takaisin sisältöpainotteiseen opetukseen, ellei heillä ole malleja taitopainotteisesta arvioinnista. Vaikka taitojen arvioiminen on kynä-paperi-testillä hankalaa, se on mahdollista aineistopohjaisilla tehtävillä. Aineistopohjaiset tehtävät voivat vaikuttaa liian vaativilta peruskoulun päättövaiheeseen, mutta kyse on siitä, minkälaiseen työskentelyyn oppilaat totutetaan. Tätä havainnollistaa kirjan lopussa oleva koe, joka on toteutettu Britanniassa 16-vuotiailla oppilailla. Myös suomalaiset peruskoulun päättövaiheessa olevat nuoret selviytyvät kokeesta, jos heitä on harjaannutettu dokumenttiopetukseen.

Historiallisen ajattelun opiskelussa oppilaat saavat älyllisiä haasteita ja historian tutkimuksellisuus korostuu. Oppilaista tulee aktiivisia tiedon tuottajia. Samalla opitaan informaatioyhteiskunnassa tarvittavia tiedon käsittelyvalmiuksia.

Innostavia hetkiä historian parissa!

Jukka Rantala